

Leopold Koželuh (1747-1818) – konzervativní posel romantismu (2/2)

Sonáty pro cembalo nebo kladívkový klavír s doprovodem houslí a violoncella hraje Trio 1790.

Leopold Koželuh byl jedním z nejvýznamnějších českých hudebníků působících ve Vídni a jedním z hlavních představitelů vídeňského klasicismu. Do metropole monarchie odešel v roce 1778, a protože byl vybaven jak dostatečnou znalostí svého řemesla, tak i uměleckou vnímavostí a společenskou přizpůsobivostí, mohl v krátké době slavit úspěchy – jako skladatel, klavírní virtuos i pedagog. Těšil se přízni císaře Josefa II. a zajímal se o něho i salcburský arcibiskup.

Převážnou část svého díla, které tvoří na 250 skladeb, zkomponoval Koželuh právě ve Vídni, ať už to byly symfonie, opery, oratoria, kantáty, písně, smyčcové kvartety nebo klavírní skladby: ty mají v jeho tvorbě zcela pochopitelně důležité zastoupení a jsou i stylově nejprogresivnější. Ozývají se v nich už tóny předznamenávající hudební řeč Beethovenovu i Schubertovu.

Klavírní tria pojímá Koželuh, stejně jako jeho současníci od Johanna Schoberta až po Josepha Haydna, jako sonáty pro klavír s doprovodem houslí (nebo flétny) a violoncella. Jejich těžištěm je proto klavírní hlas, který ztrácí tematickou funkci zpravidla jen při expozici vedlejšího tématu (jež bývá svěřeno houslím): to ovšem stačí, aby se z houslí stal místo doprovodného „ad libitum“ nástroj obligátní. Největší úlohu mají housle obvykle ve volných větách; violoncello pravidelně zdvojuje linku klavírního basu.

Tyto skladby musely být velmi oblíbené, Koželuh jich totiž vytvořil více než šedesát. Tiskem začaly vycházet v roce 1781. Od roku 1784 měl Koželuh ve Vídni své vlastní nakladatelství a podle všeho se mu podařilo navázat velmi dobré obchodní kontakty se zahraničními nakladateli: krátce poté, co se jeho klavírní tria objevila ve Vídni, bylo je možné zakoupit také v Paříži, Londýně a dalších městech. Byly to skladby převážně třívěté – a přesně takové dnes uslyšíme v podání souboru, který si říká Trio 1790.

Beethovenské názvuky, především v hlavním tématu první věty s jejím tragickým patosem, přináší Sonáta g moll, poslední z trojice sonát, jimiž Koželuh v roce 1788

obdaroval Její Jasnost hraběnkou Jablonowskou, rozenou hraběnkou de Czaplic. V čem konkrétně tu spočívají souvislosti? V rytmicko-melodické konstrukci nosného motivku, v jeho horečném allegrovém chvatu – který se vzdáleně hlásí do inspirační oblasti ouvertury k „Egmontovi“, ale ještě více přímo předznamenává první větu Beethovenova Trio c moll op. 1 č. 3 – stejně jako v průtažných tónech zvyšujících napětí. Pro vzrušenou melodiku beethovenského typu je dále příznačný začátek mezivěty s chromatickými střídavými tóny a navazující stupnicový vzestup do oktávy. V provedení, kde vystupuje energicky a často, odhaluje pak základní motivek hlavního tématu dokonce skrytou souvislost s Beethovenovým motivem „osudovým“, zvláště v ostinátním basu. Názvuky na tuto figuru nalezneme také v Haydnových klavírních sonátách, například v provedení první věty sonáty Es dur z let 1789/90, tedy z doby přibližně stejné jako Koželuhovo trio – měli bychom tedy připustit, že Beethovenův motivický tvar, to byl ve skutečnosti locus communis už ve vídeňské hudbě o více než patnáct let starší, třebaže mu teprve Beethoven dal osobitý smysl. A Beethoven ještě jednou: téma finálního ronda je totiž v přímém vztahu (srovnáme-li třeba typickou klavíristickou techniku odtahů) k první větě jeho klavírní sonáty d moll op. 31 č. 2; Beethovenovu „Bouři“ předchází o plných čtrnáct roků. Durová část ve finále Trio g moll zase velmi připomíná Schubertův melodický styl. Tak tedy Leopold Koželuh a jeho Trio g moll. Trio 1790 hraje v obsazení Harald Hoeren (kladívkový klavír), Matthias Fischer (housle) a Philipp Bosbach (violoncello).

1) Leopold Koželuh: Sonáta pro cembalo nebo kladívkový klavír s doprovodem houslí a violoncella g moll (P.IX:15).

[Keyboard Trio in G Minor, P. IX:15: I. Allegro – YouTube](#)

[Keyboard Trio in G Minor, P. IX:15: II. Adagio – YouTube](#)

[Keyboard Trio in G Minor, P. IX:15: III. Allegro – YouTube](#)

Klavírní trio či chcete-li Sonátu pro cembalo nebo kladívkový klavír s doprovodem houslí a violoncella g moll z pera Leopolda Koželuha jsme vyslechli v podání Trio 1790, jednoho z nejlepších německých souborů tohoto obsazení, souborů věnujících se tzv. historicky stylové interpretaci hudby období klasicismu. Trio 1790 založil v roce 1990 Harald Hoeren, známý odborník ve hře na kladívkový klavír právě tak jako přední cembalista. Proč právě Trio 1790? Repertoár souboru sahá do období mezi lety 1760 a 1820, no a rok 1790 leží uprostřed tohoto období. To ale není jediný důvod: období kolem roku 1790 je jakousi pomyslnou dělicí čarou mezi pozdními díly Mozarta a Haydna a díly mladého Beethovena; byla to doba přechodu – říká Harald Hoeren – a středem pozornosti bylo staré i nové.

Ale zpět k Leopoldu Koželuhovi. V jedné recenzi z roku 1783 se dočítáme, že *pan Koželuh je vynikající skladatel, jeho sonáty se vyznačují velkou bohatostí invence, příjemnou melodičností a pro něho typickou modulací. Rychlé věty jsou velmi brilantní a naivní a ty pomalé zase velmi zpěvné. Všem milovníkům klavíru je tedy můžeme bez obav doporučit. Třetí sbírka s doprovodnými houslemi a violoncellem patří mezi nejlepší díla svého druhu.* Tolik tedy dobová kritika.

Co se týče Koželuhova tolik zdůrazňovaného prosazování kladívkového klavíru, v samotné skutečnosti, že psal pro klavír a učil hře na tento nástroj, by v osmdesátých letech už nemělo být nic zvlášť pozoruhodného. Současníkům se však situace jevila jinak; v záplavě vídeňské cembalové hudby viděli Koželuha jako jednoho z nejrozhodnějších stoupenců nového nástroje: *Jemu vděčí fortepiano za svůj vzestup, domnívali se. Monotónnost a chaos cembala se nehodí k jasnosti, delikátnosti, ani ke stínu a světlu, po nichž on v hudbě toužil; ... zdá se, že na proměně vkusu v klavírní hudbě má nemalý podíl.* Takový byl názor Koželuhových současníků. Třebaže jeho klavírní skladby vycházely ještě v devadesátých letech – hlavně z obchodních důvodů – s dvojnásobným určením (buď pro cembalo nebo kladívkový klavír), jako pedagog nemalé umělecké autority v tehdejší Vídni kladívkový klavír prosazoval. Správně odhadl zvukové možnosti nového nástroje, spolu s Haydnem, Mozartem či Vaňhalem se zasloužil o jeho rozšíření a pomohl rozvoji klavírní techniky, kterou pak dále budovali zejména Dusík a Beethoven.

V devadesátých letech dosáhla Koželuhova sláva vrcholu. Jeho skladby byly s úspěchem provozovány na různých místech Evropy. Sám Joseph Haydn řídil na Salomonových koncertech v Londýně jeho symfonie a klavírní koncerty. Koželuhovu společenskou i uměleckou prestiž posílil příznivý ohlas korunovační kantáty, kterou složil na objednávku českých stavů pro pražskou korunovaci Leopolda II. na českého krále. Během slavnosti v paláci hraběte Jana Rudolfa Černína na Hradčanech řídil své korunovační sbory. Koželuhova životní i umělecká dráha vyvrcholila roku 1792, kdy byl – i přes protesty Salieriho – přijat císařem Františkem II. do dvorních služeb. Byl jmenován komorním kapelníkem a dvorním skladatelem s platem 1500 zlatých ročně a tento titul si podržel až do své smrti. Císařovu nejstarší dceru Marii Louisu, pozdější manželku Napoleonovu, vyučoval po dobu šesti let hře na klavír; dojížděl za ní na zámek Laxenburg.

Nyní už Sonáta A dur, druhá z trojice sonát, které Koželuh vydal v roce 1788 s věnováním Její Jasnosti hraběnky Jablonovské, rozené hraběnky de Czaplic. Sekvenční čtyřtaktový motiv v provedení první věty se znovu objevuje v sekvenční podobě na konci expozice v Beethovenově „Valdštejnské sonátě“, mollová část

v závěrečné větě pak velmi připomíná Schubertův melodický styl. Trio 1790 hraje v obsazení: Harald Hoeren (vídeňské fortepiano Michaela Rosenbergera z doby kolem roku 1795, resp. jeho novodobá kopie, kterou postavil Derek Adlam), Matthias Fischer (housle značky Leopold Widhalm, postavené někdy kolem roku 1800 v Norimberku, patrně v dílně houslařových synů) a Philipp Bosbach (violoncello postavené anonymním jihoněmeckým mistrem někdy kolem roku 1640).

2) Leopold Koželuh: Sonáta pro cembalo nebo kladívkový klavír s doprovodem houslí a violoncella A dur (P.IX:14).

[Keyboard Trio in A Major, P. IX:14: I. Allegro – YouTube](#)

[Keyboard Trio in A Major, P. IX:14: II. Adagio – YouTube](#)

[Keyboard Trio in A Major, P. IX:14: III. Allegro – YouTube](#)

Dozněla hudba Leopolda Koželuha. Klavírní trio neboli Sonátu pro cembalo nebo kladívkový klavír s doprovodem houslí a violoncella A dur předneslo Trio 1790.

Koželuhův obraz v dobových slovnících a příručkách doznal v devadesátých letech 18. století podstatné proměny. Roku 1793 je ještě ve vídeňském Lexikonu spisovatelů a umělců přijímán bez výhrad: *Slavný skladatel a stejně tak slavný mistr na fortepiano. Většina jeho děl se všeobecně líbí, zvláště však jeho klavírní kusy...* O pouhé tři roky později se však už začínají objevovat poněkud jiné názory: *příliš se sám sobě líbí, a proto příliš opakuje..., kopíruje sám sebe.* V *Musikalische Real-Zeitung* z roku 1798 je pak dokonce kritizován pro svůj celkový umělecký postoj: *Koželuh má odvážný let fantazie... jen se nám zdá, že pan skladatel obětuje příliš mnoho módnímu vkusu našeho věku: místo toho, aby si ve své vlastní velké duši vytvářel ideály a s mužskou silou je ztvárňoval, jsou to, smí-li se to tak říci, pouhé kopie z obecného života, lадně ozdobené jako dívka, která se snaží líbit se květinami a stuhami.* Beethoven a začínající romantismus, kterým Koželuhovo dílo připravovalo cestu, prosadili změnu vkusu, jíž nakonec jeho skladby padly za oběť.

Beethoven se ve Vídni usadil natrvalo v listopadu 1792. Koželuh byl nedlouho předtím jmenován komorním kapelníkem a dvorním skladatelem a stal se nejdůležitější osobností tamního hudebního života hned po Haydnovi. Beethoven ho tedy nemohl přehlédnout a chtěl-li mít dokonalý přehled o stavu tvorby ve Vídni, musel se nutně s Koželuhovými díly seznámit. Záhy se však stal svébytnou skladatelskou osobností, což se Koželuhovi příliš nezamlouvalo. Cítil se překonán někým, komu svým vlastním dílem upravoval cestu. Nelze se proto divit, že když mu jednou skladatel Jan Emanuel Doležálek přehrával Beethovenovo Klavírní trio

c moll op. 1 č. 3, hodil noty v afektu na zem a ze vzdoru se snažil zaujmout spolu s Haydnem, Beethovenovým učitelem, konzervativní postoj: *Není-liž pravda, papá, udělali bychom to jinak.* Haydn s úsměvem odpověděl: *Ano, udělali bychom to jinak..* Ani Haydn se nemohl s Beethovenem jaksepatří spřátelit.

Beethoven nesnášel dobře pomyšlení, že má v Koželuhovi svého druhu uměleckého předchůdce, který mu je navíc dvorskou funkcí společensky nadřazen. Proto se v pozdějších letech tak ostře a sebevědomě ohrazoval, aby mu byl Koželuh jako skladatel staven na roveň. Když totiž edinburský vydavatel George Thomson nabídl Beethovenovi za úpravy lidových písní poloviční cenu než on chtěl a odvolal se na to, že Koželuh mu za tuto cenu své úpravy dodává, odpověděl mu Beethoven v dopise z 29. února 1812 památnými větami: *Co se týče pana Koželuha, který Vám dodává každou píseň s doprovodem za 2 dukáty, velice Vám blahopřeji a rovněž anglickým a skotským vydavatelům, kteří to mají rádi. Já se považuji za dvakrát lepšího v tomto žánru než pan Koželuh (:Miserabilis:) a doufám, že mohu věřit, že máte určitou distingovanost, která Vám umožní být ke mně spravedlivým...* V únoru 1823, téměř pět let po Koželuhově smrti, se však jeho jméno objevuje v Beethovenově konverzačním sešitě zápisem jeho osobního sekretáře Schindlera: *znám Koželuhovu Bouři, sám mám ten hudební kus.* Je jasné, že Schindler tím reaguje na Beethovenův výrok a že tedy Koželuhovo jméno (a skladbu) vnesl do rozhovoru, nejspíše polemicky, sám Beethoven.

Jak nesnadné je někdy rozpoznat drobné dílko génia od skladby jeho pouhého současníka (*miserabilis*), ukázal případ tří částí z Koželuhova baletu Nalezená dcera Ottona II. Skladbičky byly pokládány nejprve za Mozartovy, později za rané výtvořky Beethovenovy; věhlasní muzikologové spatřovali zvláště v Marcia lugubre, této – jak se domnívali – „skladbě mladého Beethovena“, předzvěst pozdějšího smutečného pochodu z Eroiky. Právem, ovšem s tím rozdílem, že se jedná o skladbu Koželuhovu a tedy o Koželuhovu anticipaci Beethovenovy Eroiky.

Po roce 1800 se Koželuhova díla v programech veřejných koncertů ve Vídni už prakticky neobjevují. V podstatě je možné konstatovat, že tento skladatel přežil své dílo takřka o dvacet let. Až do konce života si však dokázal udržet respekt společenského a uměleckého světa. Toto je jeho Sonáta e moll z roku 1789. Hraje Trio 1790 v obsazení Harald Hoeren (kladívkový klavír), Matthias Fischer (housle) a Philipp Bosbach (violoncello).

3) Leopold Koželuh: Sonáta pro cembalo nebo kladívkový klavír s doprovodem houslí a violoncella e moll (P.IX:18).

[Keyboard Trio in E Minor, P. IX:18: I. Vivace – YouTube](#)
[Keyboard Trio in E Minor, P. IX:18: II. Adagio – YouTube](#)
[Keyboard Trio in E Minor, P. IX:18: III. Allegro – YouTube](#)